

Бранислав Ковачевић

ОПШТИНСКИ ИЗБОРИ У ПОДГОРИЦИ 1936. ГОДИНЕ

Изборе у Зетској бановини 1936. морамо посматрати у ширем контексту општег, посебног и појединачног, односно међународног и унутрашњег политичког стања и посебно стања у Зетској бановини и Подгорици. Година 1936. је по много чему карактеристична и бременита догађајима. На међународном плану посебно је значајан 7. март 1936. – дан када је Хитлер увео своје војне јединице у демилитаризовану зону на читавој западној обали Рајне, нарушивши клаузуле уговора из Версаја и Лондона. То је био почетак Хитлеровог политичко-дипломатског „блицкрига“ против европског поретка и прекретница у историји Европе. И у спољној политици Краљевине Југославије долази до промјена. Намјесник Павле, будући под утицајем британских конзервативаца, подржавао је концепцију организовања европске буржоазије против Совјетског Савеза, са њемачким милитаристима на челу. Овакав спољнополитички курс Југославије нарочито је дошао до израза под владом Милана Стојадиновића (1936–1939), што је удаљавало Југославију од француског система безбједности и отварало врата појачаном утицају Њемачке на привреду у Југославији.

У друштвено-економском погледу Југославија се налазила у групи заосталих европских земаља, а Црна Гора је била њена најзаосталија област. Процес модернизације земље текао је без јасног плана. Везаност за инострани капитал је била изразита. Спољни државни дуг био је велики и износио је 45 милијарди динара. Неразвијена привреда изазивала је сукобе у земљи. Штрајкови су били чести. Село је било подвргнуто пауперизацији. Национални доходак по глави становника од 1931. до 1941. био је, заједно са оним у Албанији и Бугарској, најнижи у Европи.

Унутрашњи развитак Југославије био је условљен историјским наслеђем. Економске и културне разлике између привредно развијених и неразвијених крајева су продубљиване. То је нарочито погађало Црну Гору.

Привредна неразвијеност, низак културни ниво и низак животни стандард највећег дијела становништва су опште карактеристике стања у Црној Гори. Отуда протести и незадовољство становништва. Овакво стање користи Комунистичка партија Југославије, иако је у илегалу, за свој утицај у народу. Она користи бројне штрајкове током 1936. године, нарочито у Цетињу, Подгорици, Никшићу, Беранама и другим мјестима, за своју промоцију. Студенти Београдског универзитета показују велику активност. Омладина подржава акције КПЈ.

КПЈ у Црној Гори настоји да што више ангажује жене и женску омладину у синдикалне, партијске и скојевске организације. Тако је почетком марта 1936. у Подгорици одржана оснивачка скупштина женског покрета, уз учешће 120 дјевојана и жена из града и околине. Захтијевале су побољшање положаја жене у породици и друштву.

И Савез комунистичке омладине Југославије у Црној Гори се организационо сређује и реорганизује. На интензиван рад комуниста држава је одговорила њиховим хапшењем. Реагујући на хапшења комуниста у Црној Гори и њихово одвођење у Дубровник, Црногорска студентска омладина у Београду, преко Одбора за заштиту Црногораца, издала је 20. јуна 1936. меморандум и упутила га краљевским намјесницима, предсједнику владе и њеним члановима, у коме истиче да власти „према црногорским сељацима и радницима предузимају драконске мјере, не због кривице, већ због њиховог увјерења“.¹

И поред провале у партијској организацији Црне Горе њена активност није престајала. О томе свједочи организовање познатог Белведерског протестног митинга, као и пораст броја чланова КПЈ. У ствари, КПЈ у Црној Гори била је набројнија организација у Југославији, са 610 чланова.

У подгоричком срезу, у два мјесна комитета КПЈ, радило је 1936. године 27 ћелија са преко 170 чланова КПЈ. Само у граду Подгорици било је 15 ћелија, са око 90 чланова. И по селима су постојале партијске организације.

Крајем 1935. године у срезу подгоричком радило је и 30 ћелија СКОЈ-а са око 150 чланова.²

Слиједећи политику КПЈ о „организованом остваривању савеза радничке класе, радног сељаштва, ситнобуржоаских градских слојева и интелигенције“, у подгоричком срезу, као и у осталим мјестима у Црној Гори, рађено је на стварању Народног фронта. Комунисти су се све више „убацивали“ у сељачке задруге, у разна стручна, просвјетна, културна, спортска и друга друштва и удружења, а свако онупљање народа коришћено је за пропаганду програма Народног фронта.

1 Архив Историјског института Црне Горе, III 2–5 (36);

2 Батрић Јовановић, Комунистичка партија Југославије у Црној Гори 1919–1941, Београд 1959, стр. 115;

Настојање комуниста у подгоричком срезу да остваре споразум са представницима опозиционих грађанских групација остала су, углавном, без виднијег успјеха. Опозициони грађански центар у Подгорици није био јединствен, нити чврст у својим опредељењима. У његовом саставу било је много присталица компромиса са режимом. У томе су предњачили представници радикалне, сељачке и земљорадничке струје, док су присталице федералиста тежиле да фронт против режима остваре у сарадњи за загребачким опозиционим центром, са Маченом на челу.³ Федералисти нијесу били за сарадњу са комунистима.

КПЈ је у подгоричком срезу остварила интензивну активност. Сходно директиви ЦК КПЈ, коришћени су текстови у „Пролетеру“⁴ (званични партијски лист), у којима се наглашава обавеза комуниста да активно учествују на изборима, јер су општински избори прилика да се „у сваком мјесту и у цијелој земљи удруже све демократске и напредне снаге и организације на темељу борбе“ против владе Стојадиновић–Корошец, са циљем остваривања демократизације, слободе и права радног народа. „Ми желимо заједнички наступ на изборима. Самостални иступ долази у обзир само тамо гдје опозиционе странке, упркос свих настојања с наше стране, упорно одбијају изборни споразум и гдје такав самостални иступ не би довео у питање побједу опћих снага опозиције над Ј.Р.З и Ј.Н.С.“⁵ У директивама се истиче потреба да се изради комунални програм и заједнички расправи према мјестима и приликама. Такође се истиче да избори треба да омогуће да општина постане једна од „важних кула демократије и слободе“⁶ и мјесто заштите народних права.

Слиједећи таква упутства, КПЈ је у подгоричком срезу настојала да се укључи у предизборну активност, заједно са осталим опозиционим снагама. Учествовала је у истицању кандидатских листа, сходно условима илегалног рада, као и агитацији за поједине личности. Предизборна кампања уносила је у дотадашње „политичко мртвило“ живост и интересантност. На новинским ступцима⁷ налазимо међусобна оптуживања кандидата и неке елементе „нормализације политичких прилика“ послје шестојануарске диктатуре, мада се њен дух још осјећао. У настојању да придобију бираче за програм своје политичке странке, односно за лични успјех на изборима, дају се обећања о промјени животних услова, општинском самоуправном уређењу, унапређењу комуналног система, јавним радовима, већој запосленостид и демократизацији политичког живота.

На предизборним листама у подгоричком срезу биле су представљене све политичке струје. Оне су истицале своје предизборне

3 Зета, недељни лист, Подгорица, број 30, 26. јул 1936;

4 Пролетер, орган ЦК КПЈ, број 5, јул–август 1936;

5 Исто.

6 Исто.

7 Зета, октобар–новембар 1936; Слободна мисао, Никшић, октобар–новембар 1936; Зетски гласник, Цетиње, октобар–новембар 1936;

пароле, као знак програмског распознавања. Представници Југословенске радикалне заједнице истичу да су они за „реалистичку ноту“, јер се „наше становништво увјерило да му више није политина лијепих ријечи и бучних обећања, него стварни ред, а само рад за општи бољитак“.⁸ Удружена опозиција је поред општих комуналних потреба у свом пропагандном наступу истицала и захтјев за више демократских слобода у привредном и политичком животу, као и избор нових, способних, некомпромисованих људи. Посебно се истиче да су општински избори „важан догађај у политичко-економском животу“⁹ и да општина треба да испуњава важне задатке у корист народа и земље. Локалне потребе, које рјешава општина, треба да су плански сачињене и да мијењају стање у сфери економских, социјалних и културних односа.

У предизборној пропаганди посебно се наглашава потреба за изградњом саобраћајница, пошумљавањем голети, изградом објеката за снабдијевање становништва питком водом, унапређивањем хигијенских услова живота на селу и рјешавањем проблема здравствене заштите.

У предизборну активност укључио се и др Секула Дрљевић „прогласом пријатељима за општинске изборе“, у коме истиче захтјев да на „јединство свих србијанских странака противу Ц. Горе, одговорите јединством црногорског фронта противу свих њих . . .“ и да је неопходно да „истакнете кандидате црногорског фронта и побиједите у свакој општини“. Овај проглас није наишао на одобравање, него је оцијењен као „крилатица за обмањивање широких народних слојева“ од људи „политички неуравнотежених“ који би у „племенској борби и мржњи стварали себи положаје народних вођа“.¹⁰

Послије утврђивања кандидатских листа, кандидати су радили на придобијању присталица. Протагонисти Ј.Р.З. истичу слоган: „Требају нам људи крји стварају, а не они који политизирају и критикују“. У изборну активност укључио се и бан Зетске бановине Петар Иванишевић, обављајући инспекцијско путовање по Бановини. У сусретима са људима по општинама бан је истицао „истинску бригу Владе Милана Стојадиновића“ за промјене у привредном животу Бановине, као и акцију Владе о редиговању уредбе о рјешењу сељачких дугова.¹¹ И док представници Ј.Р.З. истичу потребу да се избори искористе за развијање свијести „о потреби слоге и реда“ и рјешавања „комуналног система“, дотле Удружена опозиција сматра да то није довољно, већ да треба радити и на „економском подизању и политичком стабилизовању наших крајева“.¹²

Београдски лист „Одјек“¹³ пише о појави „слабе грађанске свијести, политичког лутања и прегибавања“ у Зетској бановини и да сервилан став

8 Зетски гласник, број 60–61, 25. јул 1936;

9 Зета, број 36, 6. септембар 1936;

10 Слободна мисао, 15. новембар 1936;

11 Зетски гласник, број 86, 24. октобар 1936;

12 Зета, број 41, 11. октобар 1936;

13 Текст из београдског листа „Одјек“, орган Демократске странке, од 18. новембра пренијела је Зета у броју 47, од 21. новембра 1936;

није у складу са опозиционом политиком, што даје „рђаву оцјену о тамошњем нашем бирачу“. Опредјељујући се за Удружену опозицију, овај лист акцентује да би свако „цијепање из личних или братственичких разлога“ разбијало јединство Удружене опозиције, па је неопходно учинити све да ни једна општина не остане без листе Удружене опозиције.

И подгоричка „Зета“,¹⁴ из пера адвонатског приправника из Подгорице Вука Вучинића (по директиви КПЈ), критикује недовољну организованост Удружене опозиције, наводећи да се читав рад своди на окупљање бирача око људи од „ауторитета“, умјесто да се ради плански на јасно утврђеном комуналном програму. Неопходно је окупљање око програма свих струја које имају демократске тежње и коријен у народу. Међутим, до споразума није дошло, јер вођства тих струја „нијесу дорасла да схвате економско-политички моменат који условљава стварање Народног фронта слободе, коме би такав споразум водио“. Они гледају личности, а не програм. Уједињење у Народни фронт слободе треба да буде најјача брана фашистичкој најезди, која „као нека авет шири своје незајамљиве канџе на читав свијет“, а брана тој авети је Народни фронт, око којег се треба окупљати. Тај програм је „ширење слободе рада општинске самоуправе, паметно и правилно газдовање општинским добрима, законска и правична подјела општинских прихода, контрола досадашњег рада у општини, укидање кулука који је намет на сиромашне општинаре, спорна питања решавати вољом већине општинара, завођење јавних радова са минималном платом сиромашним, подизање цистијерна у безводним крајевима: селима и планинама – са материјалном помоћи коју је дужна дати бановина и држава, организовати удружење за самопомоћ, радити на укидању рђавих обичаја који су укоријењени у народу итд.“

Залажући се против „партијске тјесноградности“ у избору кандидата, а у случају спора да се најприје по селима на сеоским састанцима изаберу одборници, а затим да се тим одборницима препусти да они између себе изаберу једно лице за предсједника, Вучинић је *de facto* саопштио изборни програм КПЈ у саставу Удружене опозиције.

Општински избори у подгоричком срезу одржани су у свих петнаест општина: брскутској, горњозетској, доњозетској, тушкој, горњокучкој, доњокучкој, доњољешанској, средњољешанској, братоношкој, затријебачкој, матагушкој, хотској, грудској, љешкопољској и пиперској. На изборе је изашло 6.377 бирача. Југословенска радикална заједница добила је девет општина, а Удружена опозиција шест. Побједу је Југословенска радикална заједница остварила у: братоношкој, горњозетској, грудској, доњољешанској, затријебачкој, љешкопољској, матагушкој, тушкој и хотској општини, а Удружена опозиција у: брскутској, горњокучкој, доњозетској, доњокучкој, пиперској и средњољешанској.

Само у једној општини подгоричког среза на листи се налазио један кандидат (грудској); по два кандидата су била у осам; по три у три; по четири у двије и пет кандидата у једној општини.¹⁵

14 Зета, број 41, 11. новембар 1936;

15 Зетски гласник, број 96, 28. новембар 1936.; Слободна мисао, 29. новембар 1936;

Југословенска радикална заједница није имала свог кандидата само у пиперској општини, а Удружена опозиција у: грудској, матагушкој, тушкој и хотској. Одсуство кандидата у четири општине упућује на оцјену о недовољној организованости Удружене опозиције, као и о нејединству у њеним редовима. Иако званични резултати избора све оне који нијесу гласали за Југословенску радикалну заједницу сврставају у Удружену опозицију, ипак је јасно да међу њима има и других представника, и то: неопредијељених два и на грађанској листи пет кандидата. Све је то слабило снагу Удружене опозиције.

Ако резултате избора у општинама подгоричког среза посматрамо у контексту укупног броја гласача и њиховог опредељења, онда добијамо сасвим другу слику, јер од 6.377 гласача за Југословенску радикалну заједницу је гласало 2.687, или 42,10%, а за Удружену опозицију 3.690, или 57,90%. То значи да се убједљива већина гласача определили за Удружену опозицију, али да је број учесника на кандидатским листама и тежња за личним истицањем разјединила гласаче и омогућила Југословенској радикалној заједници побједу у девет, односно 60% општина, а Удружена опозиција у шест, односно 40%, без обзира на укупно опредељење бирача.

Упоређењем изборних података у општинама подгоричког среза са укупним резултатима избора у Зетској бановини добија се сљедећа слика: од 165.464 бирача који су изашли на изборе за Југословенску радикалну заједницу гласало је 128.859, односно 78%, а за све остале политичке групације само 36.605, односно 22%. Према томе, у подгоричком срезу и поред нејединства у Удруженој опозицији, највећи број гласача се изјаснио против Владине листе. У томе и јесте успјех Удружене опозиције.

У једном броју општина побиједили су истакнути родољуби и симпатизери Комунистичке партије Југославије, што ће потврдити учешћем у Народноослободилачком рату. У доњозетској општини побиједио је познати комуниста Василије Васо Алигрудиф. Изабран је и један број комуниста за одборнике.

У срезу подгоричком гласало је 6.377 бирача. Резултати по општинама изгледају овако:

Општина братоношка: гласало 286 бирача; добили: Митар Перовић, ЈРЗ 124, Радован Тошковић, УО 115 и Војин Митровић, Г.Л. 47 гласова.

Општина брскутска: гласало 287 бирача; добили: Ђукан Секуловић, УО 168 и Арсо Лазовић, ЈРЗ 119 гласова.

Општина горњозетска: гласало 435 бирача; добили: Вељо Радовић, ЈРЗ 206, Илија Станић, УО 141 и Илија Ђуришић, УО 80 гласова.

Општина горњокучка: гласало 619 бирача; добили: Илија Вујошевић, Г.Л. 262, Војин Живковић, ЈРЗ 225, Арсо Периф, УО 76 и Арсо Пелевић УО 56 гласова.

Општина грудска: гласало 318 бирача; добио: Зеф Ивезић, ЈРЗ 318 гласова.

Општина доњозетска: гласало 1059 бирача; добили: Василије Алигрудиф, УО 561, Василије Радичевић Г.Л. 386 и Симо Поповић, ЈРЗ 112 гласова.

Општина доњољешанска: гласало 237 бирача; добили Илија Вукчевић, ЈРЗ 119 и Митар Вукчевић, неопредељен 118 гласова.

Општина доњокучка: гласало 454 бирача; добили: Филип Ивановић У.О. 318 и Никола Ивановић ЈРЗ 136 гласова.

Општина затријечка: гласало 233 бирача; добили: Петар Цацевић ЈРЗ 172 и Марко Маргилић, неопредијељен 61 глас.

Општина њешкопољска: гласало 660 бирача; добили: Томо Милић ЈРЗ 199, Никола Мугоша, неопредијељен 151, Алекса Савковић УО 133 и Томо Бољевић, УО 35 гласова.

Општина матагушка: гласало 315 бирача; добили: Станко Бољевић, ЈРЗ 162 и Тодор Ђекић, ЈРЗ 153 гласа.

Општина пиперска: гласало 842 бирача; добили: Бошко Вучинић, УО 389, Блажо Тодоровић, Г.Л. 161, Милош Савовић, Г.Л. 150 и Ђорђе Грујовић, УО 142 гласа.

Општина средњољешанска: гласало 193 бирача; добили: Лазар Брновић УО 132 и Крцун Благојевић, ЈРЗ 61 глас.

Општина тушка: гласало 205 бирача; добили: Смаил Марић, ЈРЗ 104 и Шефир Крњић, ЈРЗ 101 глас.

Општина хотска: гласало 234 бирача; добили: Ђека Дед Вуковић, ЈРЗ 147 и Коља Гојчевић, ЈРЗ 87 гласова.

Општински избори у подгоричком срезу показали су политичко расположење бирача и њихово опредељење. Власт је оцијенила изборе као потпуно успјеле, „протекле у потпуном реду и миру и у потпуној слободи“. Није било ни једне жалбе на изборе, а „постигнута је потпуна хармонија између браће православних и муслимана“.¹⁶ Избори су показали снагу народа, његову оријентацију, која ће корисно послужити комунистима у акцијама у предвечерје другог свјетског рата. Резултати које је постигла Удружена опозиција утолико су значајнији што она није имала карактер једне страначке цјелине. Избори су открили велики број младих људи, енергичних, способних, оних од којих се у условима кризе очекивало да покажу да општина постоји ради народа, а не ради „административних послова“. У појединим општинама вођена је огорчена предизборна кампања, која је имала више карактер личних симпатија него што су била у питању различита политичка гледишта (Кучи). Према сјећању савременика ових избора, у току предизборне кампање састајали су се прваци села и братстава и обављали договоре, а било је и случајева међусобног оптуживања, ширења гласина, летана и демантија у штампи. Нападани су политички конкуренти.

Избори у подгоричком срезу, поред неких заједничких својстава, имају и своје посебности. Побиједио је један комунистички кандидат у једној општини; изабран је велики број људи који су били прогресивно

16 Зетски гласник, број 96, 28. новембар 1936. Изјава бана Зетске бановине Петра Иванишевића о значају и резултатима избора.

оријентисани за предсједнике општина и изабрано је неколико комуниста за одборнике. Посебна специфичност је у масовном одређењу бирача за кандидате Удружене опозиције (57,90%).

Избори су показали и многе слабости: недовољну организованост, доминацију локалних интереса и личних обзира, а много мање бригу за опште ствари. Они су, такође, потврдили да се још осјећао дух шестојануарског режима, јер је у појединим општинама било и пресије на бираче (према свједочењу савременика догађаја у хотској општини).

Избори су показали и повећан утицај КПЈ у народу, иако је још била у илегалу. Она је тај утицај остваривала непосредним радом у народу тако што је познавала његове потребе и што су се њени чланови истурали на чело акција које су у разним формама вођене против режима. Интензитет тог утицаја био је условљен, како снагом и организованашћу КПЈ тако и односом и мјерама које је режим предузимао против комуниста, а зависио је и од расположења народа. Истицањем свога програма националне равноправности, побољшања економско-социјалних услова и стицања демократских права и слобода, комунисти су наилазили на подршку и симпатије код дијела становништва подгоричког среза.